

Krzysztof Nykiel, Paolo Carotti, Manlio Sodi, Bruno Bordignon, Dariusz Grządziel, Sabatino Majorano, Michele Marcato, Ignazio Schinella, Sofia Tavella, *Educare la coscienza: Sfida possibile? Dai „luoghi” privilegiati ai contesti piu variegati: la missione del formatore. Presentazione di S. Ecc. Mons. Giovanni Tonucci. Delegato Pontificio per il Santuario Lauretano, If Press srl, Roma 2015, ss. 183.*

Problematyka wychowania pozostaje ważnym fenomenem w kształtowaniu człowieka także wobec prawa. Kompleksowo pojęta edukacja stwarza szerokie bogactwo oddziaływania, i to w bardzo zróżnicowanych etapach osobowego rozwoju człowieka. Chodzi o to, aby człowiek stawał się coraz bardziej człowiekiem – o to, by bardziej „był”, a nie tylko więcej „miał” – aby więc przez wszystko, co „ma”, i co „posiada”, umiał bardziej i pełniej być człowiekiem, tzn. by również umiał bardziej „być” nie tylko z „drugimi”, ale także i „dla drugich”. Tak rozumiane wychowanie ma podstawowe znaczenie dla kształtowania stosunków międzyludzkich i społecznych.

W tym procesie szczególne miejsce przypada wychowaniu sumienia. Ten fenomen natury ludzkiej jest jednak rozwojowy i twórczy. Zatem sumienia jako aktu konkretnej osoby nie można rozpatrywać w oderwaniu od elementu wolitywnego i emocjonalnego. Ostatecznie cały człowiek – będąc świadkiem prawdy o tym, co zrobił i kim się stał przez to działanie – staje się człowiekiem sumienia.

Niniejszy zbiór ukazuje się jako szósty tom w serii „Sapientia Ineffabilis” redagowanej przez Manlio Sodi oraz Radę Naukową, m.in. Cesare Alzati, Marco Navoni, Sofia Tavella. Zresztą Sanktuarium w Loreto, od pewnego czasu, jest ważnym miejscem formacyjnym spowiedników, kierowników duchowych oraz ludzi związanych z sakramentem pokuty i pojednania, zwłaszcza poprzez organizowane specjalistyczne sympozja.

Książkę otwiera przedmowa przygotowana przez bpa Giovanni Tonucci, papieskiego delegata dla Sanktuarium w Loreto (s. 5-7). Z kolei zamieszczono wprowadzenie Manlio Sodi (s. 9-12). Następnie całość materiałów podzielona została na dwie części, a te z kolei na rozdziały czy poszczególne wystąpienia.

Pierwsza część prezentowanego zbioru nosi tytuł: „Od doświadczenia pewnego sympozjum...” (s. 13-94). Blok ten otwiera wystąpienie Krzysztofa Nykiel, Regensa Penitencjarii Apostolskiej pod tytułem: „Wychowywać sumienie dziś: oczekiwania, nadzieje i implikacje” (s. 13-28). Kwestia wychowania sumienia staje wobec licznych współczesnych oczekiwań. Zauważa się niestety także pewną negację tego wymiaru osoby ludzkiej. Tymczasem niesie ona wiele nowych wyzwań. Choć z drugiej strony rodzi to pewne nadzieje. Autor wskazuje także na implikacje duszpasterskie kwestii formacji sumienia.

„Formacja sumienia moralnego wobec wyzwań współczesnych. Punkty dla refleksji dla duszpasterstwa spowiedniczego” przedstawił Paolo Carlotti (s. 29-38). Nakreślono współczesny kontekst i perspektywy formacyjne. Szczególnie wskazano na wyzwania odnoszące się do kwestii sumienia moralnego. Wyróżniono religijne sumienie moralne, sumienie moralne własne i prawdziwe, sumienie moralne między sensem i wynikiem oraz sumienie moralne i jego możliwa rzeczywistość.

Kolejne wystąpienie, Sofia Tavella podjęła temat: „Umieć słuchać dla wychowania” (s. 39-54). Chrześcijaństwo jest sztuką słuchania, a szczególnie ważne jest słuchanie sercem. Milczenie jest ważnym miejscem słuchania. Wskazano na relację pomocy widzianej jako współczucie. Ciekawe są uwagi o terminach: „silere” i „tacere”. Przypomniano jakubowe wskazanie: „Każdy człowiek winien być chętny do słuchania, nieskory do mówienia” (Jk 1,19). Zatem milczenie i słowo oraz różne typy milczenia. Wreszcie wskazano, że nawet w najgłębszym słuchaniu wzrasta sumienie i się umacnia.

Redaktor serii „Sapientia Ineffabilis” Manlio Sodi podjął zagadnienie: „Rok liturgiczny: przebieg edukacji sumienia” (s. 55-76). Od paradygmatu Emmaus, który jest widziany w wiecznotrwałym roku liturgicznym. Od oczekiwania Chrystusa do kontemplacji jego chwały. Ponowny przegląd drogi Wyjścia dla chodzenia w świetle Zmartwychwstałego. Czas Wielkiego Postu to – zdaniem autora – przejście chrzcielne, paschalne i pokutne. Wskazano na Niedzielę Palmową i Mszę Krzyżma. Odnośnie do Świętego Triduum wyróżniono Ostatnią Wieczerzę, mękę i śmierć Pana. Kontemplacje

przy grobie Pana i dojście do źródeł życia. Jeszcze omówiono czas paschalny i ukierunkowanie ku formacji sumienia.

Ostatni tekst pierwszej części nosi tytuł: „Kapłan, wychowawca sumienia w celebracji świętych misteriów” przygotowany przez Sabatino Majorano (s. 77-94). Katechizm Kościoła Katolickiego wskazuje, że spowiednik jest znakiem i narzędziem miłości miłosiernej Boga. Natomiast „Presbyterorum ordinis” wskazuje na diakonię ku dojrzewaniu chrześcijańskiemu. Ważnym jest, aby ta służba była przeżywana z zaufaniem i radością.

Dru ga część zbioru została opatrzona tytułem: „... w kierunku najbardziej potrzebnych pogłębień” (s. 95-174). Jako pierwszy zamieszczono tekst pt. „Wychowanie sumienia w dialogu objawiającym między Bogiem i jego ludem” przygotowany przez Michele Marcato (s. 95-116). To cytaty pewnych wypowiedzi biblijnych i nawiązanie do nich w namyśle wychowania i sumienia. „Z całego serca i z całej duszy”, to sumienie pewnego ludu. „Moje sumienie nic mi nie wyrzuca”: człowiek w dialogu z Bogiem. „Nie ma nic niewiernego w sercu”; odrzucenie przymierza. „Napiszę moje prawo w ich sercu”: ogłoszenie nowego dialogu przymierza.

Z kolei Bruno Bordigon przedstawił temat: „Osoba ludzka i sumienie. Niekończąca się namiętność w szukaniu tożsamości” (s. 117-135). Najpierw osoba widziana jako relacja, a te ostatnie odniesione także do sumienia. Zresztą same wartości są w relacjach. Oddzielnie omówiono sumienie. Samo odkrycie sumienia oraz jego odniesienia do wiary i wolności. Wreszcie osoba jako relacja i relacje wychowawcze.

„Charakter: procesy edukacyjne” zaprezentował Dariusz Grządziel (s. 137-160). Wskazano na charakter i jego fundamentalne wymiary, korzystając z propozycji Th. Lickona, M. Davidson i M. Berkowitz. Istnieje pewna więź między wychowaniem i charakterem. Jest to ciągłość i proces. Podano także pewne wskazania kompetencyjne odnośnie do wychowania. Chodzi o rolę „praxis” i „poiesis” w wychowaniu.

Ostatni artykuł omawianego zbioru przygotował Ignazio Schinella i za tytułował: „Sumienie, pragnienie i droga” (s. 161-174). To przejście od milczenia do odkrycia założeń edukacyjnych. Wskazano na jawiące się tutaj liczne pragnienia, a to faktycznie materiały dla życia. Pytania o wiarę, życie moralne i sumienie. Oczywiście chodzi o człowieka widzianego ze strony Jezusa, a który jest określony także przez przyszłość. Pewne wskazania daje tutaj św. Augustyn. Ważnym jest nauczanie soborowe i późniejsze Magisterium Kościoła. Autor też pyta o totalne prawo i prawo stopniowości. Ważnym jest próba określenia elementów opisowych i konstytutywnych

dla „prawa stopniowości”. W uwagach ogólnych wskazano jeszcze na sny i nadzieje.

Książkę zamyka indeks nazwisk i dokumentów (s. 175-178) oraz spis treści (s. 179-183). Wspomniane tytuły obu części występują tylko w spisie treści. Brak ich bezpośrednio w zbiorze poszczególnych tekstów.

Oto bogaty zbiór tematyczny wokół problematyki wychowania i sumienia. Dobrze, że zestawiono te dwie tak ważne kategorie ludzkie, upatrując jednocześnie w nich wielkie wyzwanie cywilizacyjne. Właśnie wobec wielorakich wyzwań stawianych spowiednikom, katechetom, formatorom, animatorom kulturalnym czy kierownikom duchowym staje kwestia wychowania i odpowiedzialnej formacji sumienia. Jest to dramatyczne wyzwanie wymagające odpowiedzi, wręcz rzucone przez współczesny świat. Jednak zawsze staje tutaj prawda człowieka, konkretnej osoby ludzkiej, choć nie pomija się kategorii grzechu społecznego, co mocno ukazał Jan Paweł II.

Wychowanie, aby było owocne i twórcze, ma zawsze wymagany czas, tym bardziej aby osiągnęło swe pozytywne skutki osobowe. Chodzi przecież o dojrzałość, a czasem i dojrzewanie konkretnej indywidualnej osoby. Współczesna mentalność, zwłaszcza znaczone konsumizmem i liberalizmem, pragnie ograniczyć życie ludzkie tylko do chwili obecnej, co więcej mierzyć jego wartość tylko tą kategorią. Natomiast edukacja zostaje spychana na margines, wręcz wypierana całkowicie, jako zbędne obciążenie. Neguje się, czasem wręcz brutalnie, wartość przeszłości i całą projekcję życia ku przyszłości.

Wychowanie jest przecież całokształtem sposobów i procesów pomagających istocie ludzkiej, zwłaszcza przez interakcję, aby doskonałej urzeczywistnić swoje człowieczeństwo. To podstawowy termin w pedagogice. Przyjmując antropologiczny punkt widzenia, osadzony głęboko w personalizmie chrześcijańskim można powiedzieć, że wychowanie – służy w szczególnym tego słowa znaczeniu uczłowieczeniu człowieka. Ta troska bardzo mocno przyświeca wszystkim autorom prezentowanych tekstów, tak liturgistom jak i kanonistom, pedagogom i kapłanom.

Dochodzi jeszcze drugi człon podjętej tematyki, a więc sumienie, które w tradycyjnym rozumieniu oznacza sąd rozumu, przez który człowiek rozpoznaje moralną jakość konkretnego czynu, jaki zamierza wykonać, jakiego właśnie dokonuje lub już dokonał. Sumienie nakazuje spełnić czyn oceniany jako prawdziwie dobry, a zaniechać czynu ocenianego jako zły. Taką opisową definicję sumienia proponuje szeroka treść prezentowanych w książce artykułów.

Interesującym zbiorem jest indeks, ale szkoda, że w nim zabrakło konsekwencji w podawaniu skrótów dla osób beatyfikowanych czy kanonizowanych. Nie zawsze tytuły dokumentów podane zostały kursywą. Przy Wittgenstein zabrakło skrótu imienia „L”.

Ważnym atutem zbioru jest interdyscyplinarność zainteresowań badawczych poszczególnych autorów oraz przedkładanych treści. Zatem jest to szerokie i wielowątkowe spektrum spojrzenia na wiodące zagadnienia, tj. wychowanie i sumienie. To bogactwo sprawia, że faktycznie to niezwykle bogata tematyka, a zarazem i szansa edukacyjna oraz formacyjna dla czytelników.

W kontekście prezentowanych treści ważnym jest przypomnienie tego, że całościowe ujmowanie treści przekazywanej wiary jest jednocześnie propozycją określonej moralności. Przypominanie tego jest szczególnie ważne, bo nawet sami chrześcijanie wybiórczo przyjmują treści wiary, co wyraża się między innymi częstym kwestionowaniem lub odrzucaniem wymagań moralnych, wynikających z wiary.

Oto środowisko skupione wokół serii „Sapientia Ineffabilis” daje interesujący materiał, który ma wiele wątków prawnych i kanonicznych. Wchodzi on w swej analizie badawczej w konkretne realia życia, zwłaszcza chrześcijanina i stawia mu wymagania moralne oraz wierność przesłaniu Ewangelii. To realizm codziennego życia. Sumienie przecież jest szczególną kategorią ludzką, która ma odniesienia do prawa i sprawiedliwości, i to pojętej w wielorakości jej rodzajów oraz aspektów. Prezentowany zbiór może być w tych poszukiwaniach ciekawą pomocą. Dobrze, aby do niej sięgnęli także kanoniści, m.in. pełniący różne posługi w ramach trybunałów kościelnych.

bp Andrzej F. Dziuba
Wydział Teologiczny UKSW

**Giorgio Digiorgi, *I minori nella legislazione della Chiesa*,
Ed. Marcianum Press, Venezia 2015, ss. 361.**

We włoskim wydawnictwie „Marcianum Press” opublikowano doktorat „I minori nella legislazione della Chiesa” autorstwa Giorgia Digiorgi, obroniony na Wydziale Prawa Kanonicznego w Wenecji, poświęcony pozycji osoby małoletniej w kanonicznym porządku prawnym. Dysertacja